

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA'LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
SAMARQAND DAVLAT
UNIVERSITETINING
KATTAQO'RG'ON FILIALI**

Ro'yxatga olindi:
№ BD-60111400.1.08

“TASDIQLAYMAN”

Direktor:

Sh.R.Urakov

2024-yil “ ”

**O'ZBEK FOLKLORI
FANINING O'QUV DASTURI**

Bilim sohasi:	100 000 – Ta'lim
Ta'lim sohasi:	110 000 – Ta'lim
Ta'lim yo'nalishi:	60111500- O'zbek tili va adabiyoti

Fan/modul kodi O'F1105	O'quv yili 2024-2025	Semestr 1	ECTS – Kreditlar 5	
Fan/modul turi Majburiy	Ta'lim tili O'zbek		Haftadagi dars soatlari 4	
1.	Fan nomi	Auditoriya mashg'ulotlari (soat)	Mustaqil ta'lim (soat)	Jami (soat)
	O'zbek folklori	60	90	150

2. I. Fanning mazmuni

“O'zbek folklori” fanining ta'limiy maqsadi: talabalarga xalq og'zaki ijodi haqida bilim berish, ularda folklor asarlarini tahlil va talqin qilish ko'nikmalarini shakllantirish.

“O'zbek folklori” fanining tarbiyaviy maqsadi: talabalarni milliy an'analarga nisbatan hurmat va vatanparvarlik ruhida tarbiyalash.

“O'zbek folklori” fanining rivojlantiruvchi maqsadi: badiiy asar g'oyasini ifodalashda folklor asarlari va an'alarining ahamiyatini belgilash, adabiyotshunoslik va xalq og'zaki ijodining chambarchas bog'liq ekanligini anglash hamda folklor asarlarini ilmiy jihatdan o'rganish ko'nikmalarini shakllantirish.

Folklor asarlari o'zining hayotiyliigi, ijtimoiy tabiati, g'oyaviy mohiyati hamda o'ziga xos badiiy xususiyatlari bilan ajralib turishi. Xalqning mehnati, urf-odati, turmush sharoiti, orzu-istagi, kurash va g'alabalari uning temasi va g'oyaviy mazmunida aks etganligi.

Folklor asarlarining xalqchillik xususiyati ularning hayotiyliigi va qaysi bir dunyoqarashni himoya qilishi bilan bog'langanligi. Bu xususiyat, asosan, folklor asarlarida mavjud bo'lgan bosh g'oyaning mohiyatidan kelib chiqishi. Folklor asarlari o'ziga xos badiiy qolip-andozaga ham egaligi. Ayniqsa, ertak va dostonlarda mavjud syujet va kompozitsiya hikoya qilish uslubi xarakterli bo'lib, har ikki janrga xos syujet voqelari doimo o'ziga xos boshlanma va tugallanmaga ega bo'lishi xususida. Bunday xususiyat yozma adabiyotda uchramasligi.

Xalq og'zaki ijodining o'z ijodiy metodi mavjudligi. Uni shartli ravishda romantizm tipidagi ijodiy metod deyish mumkinligi, chunki folklor asarlarida fantastika, badiiy uydirmalar, hayotiy asos bo'lishi, yo'g'rilgan xayoliy voqea va hodisalar hayotni tasvirlashning o'ziga xos uslubi sifatida namoyon bo'lganligi.

“Folklor” termini haqida tushuncha. Xalq og'zaki badiiy ijodi tarixi va uning asosiy janrlari. O'zbek xalq og'zaki poetil ijodi va boshqa xalqlar folklorining mushtarakligi, farqli tomonlari va an'alarining badiiy ifodasi sifatida.

Xalq og'zaki poetik ijodining asosiy xususiyati ijodiy jarayon-yaratuvchilik va ijrochilik jarayonining kollektivlik xarakteriga egaligi. Uning og'zakilik, variantlilik, ommaviylik, traditsionlik, anonimlik kabi belgilarini kollektivlik tomonidan yaratilgan poetika elementlari, an'anaviy uslub vositalari asosida yuzaga kelishi. U muayyan eshituvchilar guruhiga mo'ljallangan bo'lishi va kollektiv tomonidan e'tirof etilgandagina ijtimoiy va tarixiy ahamiyat kasb etishi.

Folklor namunalari og'zaki yaratilib, og'zaki ijro etilishi. Xalq og'zaki

poetik ijodining kollektivlik xarakteri individual ijodchilar faoliyatini inkor etmasligi. Iste'dodli ijodkorlar folklor namunalarini saqlab qolishi va keng ommalashtirish bilan birga og'zaki an'analari doirasida uni yanada mukammallashtirgan holda, yangilarining yaratilishi.

II. Asosiy nazariy qism (ma'ruza mashg'ulotlari)

II.1. Fan tarkibiga quyidagi mavzular kiradi:

1-mavzu. Xalq og'zaki ijodi so'z san'ati sifatida. Folklor – ma'naviy tarbiyaning poydevori.

So'z san'atining dastlabki namunalari insoniyat nutqi paydo bo'lishi bilan yuzaga kela boshladi. Xalq og'zaki poetik ijodi – o'zbek folklori mehnatkash omma ijodi, xalq badiiy faoliyatining tarkibiy qismi, xalq san'atining boshqa turlaridan (musiqqa, teatr, raqs, o'yin, tasviriy va amaliy san'at hamda boshqalardan) o'ziga xos xususiyatlari bilan ajralib turadigan og'zaki so'z san'atidir. Har bir xalqning asrlar orzusini aks ettirgan boy og'zaki so'z san'ati bo'lganidek, o'zbek xalqining ham og'zaki adabiyoti durdonalari mavjud. Mehnatkash omma tomonidan og'zaki tarzda yaratilib, xalqning iste'dodli vakillari ijrosida sayqal topib, avloddan avlodga o'tib kelayotgan badiiy asarlar o'zbek xalq poetik ijodini tashkil etadi.

2-mavzu. Xalq dostonlari, dostonchilik maktablari, dostonlar tavsifi.

Doston o'zbek folklorining keng tarqalgan va yirik janrlaridan biridir. Uning yaratilishi xalqimizning ma'naviy-maishiy qiyofasi, ijtimoiy-siyosiy kurashlari, axloqiy-estetik qarashlari, adolat va haqqoniyat, ozodlik va tenglik, qahramonlik va vatanparvarlik haqidagi ideallari bilan chambarchas bog'liqdir. Asriy kurashlar va ideallar uning tematikasi, g'oyaviy mazmuni, obrazlar sistemasi, syujet va kompozitsiyasi mohiyatini belgilaydi.

Turkiy epos va unda doston janrining tutgan o'rni. Xalq dostonlarining janr tabiati. Dostonlar tasnifi. Doston ijrochilari. Dostonchilik maktablari. Dostonlarda variantlilik, turkumlik masalalari.

Qahramonlik dostonlari, ishqiy-romanik dostonlar, romanik dostonlar, kitobiy dostonlar.

Zamonaviy dostonchilik. Zamondosh doston ijrochilari. «Alpomish» dostoni va uning badiiyati, versiyalari, variantlari, asosiy obrazlar tizimi.

3-mavzu. «Alpomish» dostonining g'oyaviy-badiiy xususiyatlari, milliy-adabiy ahamiyati.

«Alpomish»-qadimiy xalq qahramonlik eposi sifatida. Dostonning variantlari va versiyalari. «Alpomish» dostoni haqida munozaralar. Dostonning nashrlaridagi farqlari (1939,1958,1979,1992,1993,1998). Asarga islom dini ta'siri. Dostonning badiiy xususiyatlari. «Alpomish» dostoning o'zbek xalq og'zaki ijodida tutgan o'rni va ahamiyati. «Alpomish» – qadimiy xalq qahramonlik eposi sifatida. «Alpomish» dostoni haqida munozaralar tahlili. «Alpomish» dostonining to'liq matni, nashri va uning ming yillik yubileyi

yuzasidan ma'lumot. «Alpomish» dostonida yurt birligi ifodasi. Dostonda mifologik dunyoqarash ildizlarining o'rni va ahamiyati. Dostonning badiiy xususiyatlari. Dostonning o'zbek xalq og'zaki ijodida tutgan o'rni va ahamiyati.

4-mavzu. Go'ro'g'li turkumidagi dostonlar. Go'ro'g'li xalq orzu qilgan milliy qahramon sifatida.

“Go'ro'g'li” turkumidagi dostonlarning tuzilishi nihoyatda murakkab. Qahramonlik dostonlarida romanik elementlar bo'lganidek, romanik dostonlardan qahramonlik elementlari, jangnomalar xususiyatlari ham mustahkam o'rin olgan. Hatto, bir dostonda bir necha tema baravar ishlangan bo'lishi mumkin.

Kitobiy dostonlarning bir guruhi klassik adabiyot namunalarining baxshilar tomonidan qayta ishlanishi natijasida yuzaga kelgan. Masalan, «Farhod va Shirin», «Layli va Majnun», «Bahrom va Gulandom» Alisher Navoiy dostonlari, «Yusuf va Zulayho» shu sujetdagi forsiy va turkiy asarlar, «Rustami Doston», «Shohnoma», «Varqa bilan Gulshoh», «Vomiq bilan Uzro» forschadan ozarbayjonchaga qilingan tarjimalar asosida yaratilgan. Kitobiy dostonlar orasida yana shunday namunalar borki, ularning yaratilishida asos bo'lgan manbani topish qiyin. Ammo asarning temasi, uslubi, tasvir mohiyati kitobiy manbaga asoslanganligi va yozma adabiyotga yaqin turganligini aniq ko'rsatadi.

5-mavzu. Xalq ertaklarining janr xususiyatlari va mazmuniga ko'ra turlari.

Hayot haqiqati bilan bog'liq bo'lishi, hayotiy va hayotiy uydirmalar asosiga ko'rilganligi, didaktik g'oya tashuvchi og'zaki hikoyalar ertak deyiladi.

Ertak-o'zbek og'zaki prozasining etakchi janrlaridan biri bo'lib, ularda xalqning ulug'vor g'oyalari, dunyoqarashi, ruhiy kechinmalari, sotsial-ahloqiy ideallari o'ziga xos yo'sinda badiiy aks etadi. Binobarin, ertaklar hech vaqt bekorchi, ertak narsalar emas, ular hamma vaqt muhim ijtimoiy ahamiyat kasb etadilar.

Ertak epik folklorning mustaqil janri. ertak janridagi asarlarning o'ziga xosligi, boshqa janrlardan farqlanishi.

Ertaklar tasnifi. Tasnif prinsiplari. ertaklarning boshqa janrlar bilan munosabati. Bu janrdagi asarlarda mazmun va shakl masalasi.

Ertaklarda obrazlar talqini. G'oyaviy mazmun va konflikt, hayotiy voqeilik va xayoliy uydirma. Syujet va kompozitsiya.

6-mavzu. Xalq qo'shiqlari – lirik janr sifatida. Xalq qo'shiqlarining tasnifi va badiiy xususiyatlari.

Qo'shiqlar-o'zbek folklorining qadimiy va keng tarqalgan janrlardan biri sifatida. O'zbek xalq qo'shiqlari janr mansubiyati, yaratilish davri, ijro o'rni va turi kabilar jihatidan xilma-xillik kasb etishi. Bu jihatdan xalq

qo'shiqlari marosim va marosimga aloqasiz qo'shiqlarga bo'linishi. To'y va boshqa marosimlarda ijro etiladigan yoki motam yig'ilari marosim qo'shiqlarini tashkil etilishi.

Qo'shiqlarning janr xususiyatlari. Xalq qo'shiqlarining mavzusiga ko'ra tasnifi. Marosim qo'shiqlari va ularning turlari. Marosim qo'shiqlarining hayotiy asoslari. Marsiyalar mehnatkash ommaning dunyoqarashi, psixologiyasi va estetik tafakkurlarining aks etishi. Tarixiy qo'shiqlar. Tarixiy qo'shiqlarning badiiy xususiyatlari. Qo'shiqlarning ma'rifiy va tarbiyaviy ahamiyati.

O'zbek folklorida qo'shiqning tutgan o'rni. Qo'shiq atamasining lisoniy tahlili. Qadimiy qo'shiqlarning Mahmud Koshg'ariyning «Devonu lug'atit turk» asarida keltirilishi. Qo'shiqlarning vazn va to'roqlari. Qo'shiq janridagi og'zaki asarlarning janr tabiati.

7-mavzu. Xalq dramasi: qo'g'irchoq teatri, og'zaki drama va ijro san'ati.

So'z san'atining dastlabki namunalari insoniyat nutqi paydo bo'lishi bilan yuzaga kela boshladi. Masxaraboz, qiziqchi va qo'g'irchoqbozlar tomonidan yaratilgan, ular ijrosida, an'anaviy xalq teatri, spektakl sifatida avloddan avlodga og'zaki ravishda o'tib kelgan dramatik asarlar og'zaki badiiy ijodning maxsus turini tashkil etadi. Og'zaki dramalar an'anaviy xalq teatrlarining asosiy repertuari hisoblanadi.

Xalq orasida og'zaki tarzda yaratilgan va xalq san'atkorlari tomonidan sahnada namoyish etiladigan folklor asarlari **og'zaki drama** deb ataladi. Og'zaki drama – xalq ijodining mustaqil janri sifatida juda qadim zamonlarda shakllangan. U turli xil o'yin-kulgilardan, dramatik holatlardan, har xil qiyofaga kirgan tomoshachilarning monolog va dialoglaridan, sahna harakatlari, ovoz ohanglaridan tashkil topadi.

8-mavzu. Bolalar folklori va uning badiiy xususiyatlari

Bolalar folklori xalq og'zaki ijodining muhim tarkibiy qismi sifatida. Bolalar folklorining o'ziga xos jihatlari haqida ma'lumot (hajm, syujet chizig'i, janrlar). Tez aytishning janr xususiyatlari. Bolalar ertaklari. Bolalar qo'shiqlari.

9-mavzu. Mavsumiy, oilaviy marosim folklori va uning badiiyati.

O'zbek xalqining asrlar davomida yaratgan og'zaki so'z san'ati namunalari milliy madaniyatimizning tarkibiy qismi hisoblanadi. Har bir xalqning asrlar idealini aks ettiruvchi og'zaki ijodi bo'lganidek, o'zbek xalqi ham qadimiy tarixga boy va rang-barang og'zaki adabiyot durdonalariga ega bo'lgan xalqlardan biridir.

Xalq ommasi tomonidan yaratilib xalqning talantli vakillari ijrosida sayqal topib, avloddan avlodga o'tib kelayotgan mavsumiy, va marosim aytimlari o'zbek xalq og'zaki ijodining tarkibiy qismini tashkil qiladi.

10-mavzu. Kichik janrlar: maqol, matal, topishmoqlar, olqishlar va qarg'ishlar janrlari poetikasi.

So'z san'atining dastlabki namunalari insoniyat nutqi paydo bo'lishi bilan boshlandi. Maqol - mantiqiy mushohada namunasi. Ular qadimdan xalq donishmandligi, aql-idroki, fikr-o'ylarining ifodasi sifatida yashab kelgan.

III. Amaliy (yoki laboratoriya) mashg'ulotlar bo'yicha ko'rsatma va tavsiyalar.

Amaliy mashg'ulotlar uchun quyidagi mavzular tavsiya etiladi:

1. Xalq og'zaki ijodining o'ziga xos xususiyatlari.
2. Afsona, asotir, rivoyat janrlarining o'ziga xos xususiyatlari.
3. Xalq dostonlari va dostonchilik maktablari. baxshichilik san'ati.
4. "Alpomish" dostonining g'oyaviy-badiiy tahlili.
5. "Alpomish" dostonining sujeti, motivlar tahlili
6. Go'ro'g'li turkumidagi dostonlar. "Go'ro'g'lining tug'ilishi".
7. "Go'ro'g'lining tug'ilishi" dostonining g'oyaviy-badiiy tahlili, obrazlar galleriyasi.
8. Xalq maqollari va topishmoqlar talqini.
9. Bolalar folklori va uning o'ziga xos xususiyatlari
10. "Go'ro'g'li" turkumi dostonlaridagi obrazlar tizimining voqealar rivojidagi o'rni. "Ravshan" dostonining g'oyaviy va badiiy tahlili
11. Qadimgi afsona va rivoyatlar: To'maris, Shiroq, Zarina, Zariadr, Rustam, Elikbek, Qayumars, Jamshid, Siyovush, Mitra haqidagi asotir, afsona va rivoyatlar tahlili.
12. "Kuntug'mish" dostonida sevgi va vafo ifodasi.
13. "Kuntug'mish" dostonining variantlari tahlili (Ergash Jumanbulbul o'g'li va Islom Nazar o'g'li variantlari)
14. Ertak va uning janr xususiyatlari. «Uch og'ayni botirlar» ertagining g'oyaviy-badiiy xususiyatlari
15. Xalq qo'shiqlarining tasnifi va badiiy xususiyatlari. Qo'shiqlarda timsollar
16. Xalq dramasi-qo'g'irchoq teatrining turlari: "Chodir jamol", "Chodir xayol", "Fonus xayol"
17. Xalq og'zaki ijodining janrlari. Janrlararo munosabatlar
18. "Malika ayyor" dostonining g'oyaviy va badiiy tahlili.
19. Kichik janrlar poetikasi: Maqol, matal, topishmoqlar, olqishlar va qarg'ishlar janrlari poetikasi.
20. Mavsumiy, oilaviy marosam folklori va uning badiiyati.

IV. Mustaqil ta'lim va mustaqil ishlar

Mustaqil ta'lim uchun tavsiya etiladigan mavzular:

1. Mahmud Qoshg'ariyning "Devoni lug'otit turk" asaridagi folklor materiallari.
2. O'zbek xalq marosimlari va bayramlari. O'zbek xalq urf-odatlar.
3. Maqol va hikmatli, topishmoqlar bilan tanishish va uning uslubi, ko'chma ma'nosini izohlash.
4. Xalq orasida eshitgan Latifa, lof, askiyalarni yozib kelish.
5. Joynomlari bilan bog'liq rivoyatlarni yozib kelish
6. O'zbek xalq ertaklarining o'rganilishi va ularda qo'shaloqlashtirish

	<p>usuli.</p> <ol style="list-style-type: none"> 7. Xalq baxshilari va ularning dostonchilikdagi o'rni mavzusida referat yozib kelish. 8. "Dada qurqut kitobi" va "Alpomish" dostonining qiyosiy tahlili. 9. "Kuntug'mish", "Malikai ayyor" dostonlarini o'qib chiqish. 10. Navoiy ijodida folklor an'analari 11. Bolalar folklori namunalarining o'ziga xos belgilarini aniqlash. 12. "Alpomish" dostonining g'oyaviy-badiiy xususiyatlarini o'rganish. 13. Xalq og'zaki ijodining janrlararo munosabatini tahlil qilish. 14. "XX asr o'zbek folklorshunosligi antologiyasi" kitobining mazmuni bilan tanishish. 15. Folklorshunos olimlar: (T. Mirzayev, M. Jo'rayev, Sh. Turdimov)larning folklorshunoslikka doir maqolalari bilan tanishish. 16. Satirik va yumoristik janrlar: askiya, lof, latifa. 17. O'z hududidan marosim folkloriga ta'luqli bo'lgan materiallardan namunalar yozib kelish. 18. Xalq qo'shiqlarining tasnifi va badiiy xususiyatlarini o'rganish. 19. Xalq dostonlari ("Alpomish", "Kuntug'mish", "Ravshan")dan parcha yod olish. 20. Xalq maqollari va topishmoqlarini tahlil qilish. 21. "Malikayi ayyor" dostonlarini o'qib chiqish va qisqacha mazmunini yoritish 22. "Kuntug'mish" dostonining Ergash Jumanbulbul o'g'li variantini o'qish 23. O'z hududidan xalq dostonlari, ertaklarning variantlarini yozib kelish.
3.	<p>V. Fan o'qitilishining natijalari (shakllanadigan kompetensiyalar)</p> <p>Fanni o'zlashtirish natijasida talaba:</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ O'zbek folklori manbalar va ularning mazmuni haqida bilimga ega bo'ladilar. ➤ Og'zaki ijod namunalari va ularning janri, badiiyati haqida aniq tasavvurga ega bo'ladilar. ➤ Afsona, doston va o'zbek marosimlari haqida ma'lumotlarga ega bo'ladilar. ➤ O'zbek xalq og'zaki ijodi va uning namunalari haqida bilimga ega bo'ladilar. ➤ <i>Ko'nikma va malakalar jihatidan:</i> ➤ Folklor namunalarini tahlil qilish konikmasi. ➤ Janr, badiiy tasviriy vositalar, shakl va mazmun munosabatini tahlil etish malakasi. ➤ O'zbek xalq og'zaki ijodini o'rganish va o'rgatish malakasi. ➤ Folklor namunalaridan variant va versiyalarni tahlil qilish malakasi.
4.	<p>VI. Ta'lim texnologiyalari va metodlari:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ma'ruzalar; • interfaol keys-stadilar; • tarqatma materiallar;

	<ul style="list-style-type: none"> • ko'rgazmali qurollar; • Kompyuter; media • Internet yangiliklari; • muammoli ta'lim; • qiyosiy tahlil.
5.	VII. Kreditni olish uchun talablar: Fanga oid nazariy va uslubiy tushunchalarni to'liq o'zlashtirish, tahlil natijalarini to'g'ri aks ettira olish, o'rganilayotgan jarayonlar haqida mustaqil mushohada yuritish va joriy, oraliq nazorat shakllarida berilgan vazifa topshiriqlarni bajarish, yakuniy nazorat ishini topshirish lozim.
6.	Asosiy adabiyotlar: <ol style="list-style-type: none"> 1. Safarov O. O'zbek xalq og'zaki ijodi. -Ò.: "Musiqqa" nashriyoti, 2010. 2. Madayev O. O'zbek xalq og'zaki ijodi. -Ò.: "Mumtoz so'z", 2010 3. Jo'rayev M., Eshonqulov J. Folklorshunoslikka kirish. -T.: "Barkamol fayz mediya" 2017. 4. Madaev O., Jo'rayev M., Sobitova T., Muxitdinova N. O'zbek folklori darslik. -T.: "...", 2022. Qo'shimcha adabiyotlar: <ol style="list-style-type: none"> 1. Madaev O. «Alpomish» bilan suhbat. -T.: «Ma'naviyat», 1999. 2. E.Musurmonov. Bolalar fol'klori. -S.: SamDU, 2002, 112 b. 3. E.Musurmonov. O'zbek xalq dostonlari. -S.: SamDU, 2005, 52 b. 4. N.Muxitdinova. O'zbek folklori. -S.: SamDU, 2019. – 164 b. Axborot manbalari (saytlar): <ol style="list-style-type: none"> 1. www. literature.uz 2. www. genhis philol.ru. 3. http://en.wikipedia.org/wiki/Structuralism 4. http://www.brocku.ca/english/courses/4F70/struct.html
7.	Fan dasturi Samarqand davlat universitetining Kattaqo'rg'on filiali kengashining 2024-yil _____ 1-son bayonnomasi bilan ma'qullangan.
8.	Fan/modul uchun mas'ullar: A.K.Sobirov – SamDUKF Pedagogika va tillarni o'qitish fakulteti O'zbek tili va gumanitar fanlar kafedrasi dotsenti. N.A.Abdumannatova – SamDUKF Pedagogika va tillarni o'qitish fakulteti O'zbek tili va gumanitar fanlar kafedrasi o'qituvchisi.
9.	Taqrizchilar: D.Ganiyeva – SamDUKF Pedagogika va tillarni o'qitish fakulteti O'zbek tili va gumanitar fanlar kafedrasi o'qituvchisi (ichki) B.Qodirova – SamDU Filologiya fakulteti O'zbek tili va adabiyoti kafedrasi, v.b.dotsenti, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) (tashqi)